

HAGYOMÁNYOS REFORMÁTUS TEMETÉS KUNHEGYESEN 1975-BEN

Dienes Erzsébet

BALASSA IVÁN: A magyar temetők néprajzi kutatása című tanulmánya (Ethnographia LXXXIV. 1973.) sokoldalúan részletezi a temetőkutatás eddigi eredményeit, és kitűzi a néprajzkutatás elé a temetőkkel kapcsolatos feladatokat is. BALASSA IVÁN e tanulmánya ösztönözni kíván a további kutatásokra, az eredmények közzétételére.

A népi hagyományok kutatói és gyűjtői tudják: a feladat valóban fontos és időszerű. Így is mondhatjuk: sürgős.

— A régi temetőrészek felszámolásával eltűnnek a régi fejfák; az új temetőrészekben egyre inkább csak a jellegtelen típus-síremlékek sorakoznak egymás mellett. — A régi szokásokat a 40-50 év körüli nemzedék tagjai közül is kevesen ismerik már: az ennél fiatalabb korosztályok tagjai pedig egyáltalán nem. A századforduló után még meglévő, de az I. világháború után gyors ütemben eltűnő, illetőleg megváltozott szokásokra pedig már csak a 70-80 éven felüli emberek emlékeznek. — A korszerű ravatalozók megnyitásával a gyakorlatban eddig még élő hagyományok is megszűnnek. Ami az egyik napon még szokásnak számított, az — a ravatalozó megnyitásával — egy nap elteltével már múltbeli emlékké válik.

Kunhegyesen éppúgy, mint országszerte, a régi — 50-60 évvel ezelőtti — temetési szokások nagy része lassan már feledésbe merül. Különböztek egymástól a temetés körüli szokások — a halál beálltától a sírgondozásig —, ha a halott fiatal volt vagy idős, nő volt vagy férfi, szegényebb volt vagy módosabb, református volt vagy katolikus. A sírásás és a sírba temetkezés módja, a síremlékek formája és anyaga, a sírgondozás szokásai sem ugyanazok ma, mint régen. — A temetővel kapcsolatos kunhegyesi szokások gyűjtését már régeb-

ben elkezdtem. Sok kérdést érintő, szerteágazó munka.

— E közlemény az e l s ő t é m a k ö r t : a m a i s meglévő református temetési szokásokat tartalmazza. Meg kell azonban jegyezni: mire a dolgozat elkészült, a benne foglaltak nagyrészt a múlt emlékeivé váltak. 1976. december 12-én ugyanis megnyílt az új ravatalozó. Ezzel megszűnt a háztól való temetés, s szükségtelenné váltak annak szokásai is. — 1976. decemberéig Kunhegyesen az évi kb. 80-90 református temetés közül csupán két-három olyan volt, amelyikben a legutóbbi időig megtartott szokások általában szerepeltek, s amelyben a reformátusoknál számbajöhető minden "pompa" fellelhető volt.

A dolgozat egy ilyen temetés leírását tartalmazza. A halott 63 éves kunhegyesi születésű és lakosú férfi volt. A temetés — amelynek szentánúja voltam — a résztvevők véleménye szerint a közösségi megmozdulás méreteit tekintve is kivételes eseménynek számított. Most már elmondható az is: az utolsó ilyen jellegű temetés volt Kunhegyesen.

Az 1975. őszén lefolyt temetés bemutatása közben az elmondottakat kiegészíttem azokkal a szokásokkal, amelyek ezen a temetésen valamilyen ok miatt nem szerepelhettek. Minden esetben jelzem azt is, hogy a leírtak mennyiben tekinthetők a község református lakosságára nézve általános érvényűeknek. Szólok röviden néhány temetés utáni szokásról, de nem térek ki többek között a sírásás, a sírgondozás mai módzataira. — Ismertetem a társadalmi temetések jelenleg kialakulóban lévő rendjét is. — A református temetési szokásokról elmondható, hogy azok a községre nézve általában jellemzőek voltak.* (1890-ben a 7508 református lakos mellett még csupán 701 katolikus volt Kunhegyesen).

1. A r a v a t a l o z á s . — Ha a haláleset ott-hon történik, a családtagok a halál beállta után a halott állat azonnal felkötik egy kendővel: ezt csak a ravatalo-

* A dolgozat egyházi jellegű adatai Fabó Zsigmond református lelkész közlései.

záskor veszik le. Akkorra ugyanis már "a halott álla felragad". A kendőt azután a koporsóba teszik, eltemetik a halottal együtt. — Szemét lefoggják: ma már pénzt nem szoktak a halott szemére tenni. — Ezután a halottat lefektetik a földre egy pokrócra vagy egy használt lepedőre, "mert ott jobban kihűl". Vizes ruhával végigtörölgetik, és azonnal felöltöztetik. Ez általában a családtagok dolga, de valamilyen okból rokont vagy ismerőst is hívhatnak. A halottmosást a rokonok vagy ismerősök szívességből végzik. Az edényt, amiből a halottat mossák, később fertőtlenítik, és továbbra is használják; ha esetleg már régi volt, akkor eldobják. A vizet a szemétdombra öntik ki. — A halottat letakarják lepedővel, amíg a Temetkezési Vállalat emberei a ravatalt el nem készítik. Ma már gyakori, hogy a vállalat emberei végzik a halottmosást és az öltöztetést is.

Ez esetben az elhunyt a karcagi kórházban halt meg. A halált közlő távirat a kórházból kedden reggel érkezett meg. A hazaszállítást és a felravatalozás másnap, szerdán délelőtt történt. Az özvegy férjének ünneplő — fekete — ruháját vitte be a kórházba. A férj nem rendelkezett halála előtt temetése körülményeiről; csupán a tornác előtt álló rózsafát szándékozott kivágni azzal az indoklással, hogy a rózsafától a koporsót nem tudják majd kihozni a szobából, illetve a gyászszertartás idejére a tornác előtt a koporsót nem tudják majd megfelelően elhelyezni. Erre azonban váratlanul bekövetkezett halála miatt már nem került sor.

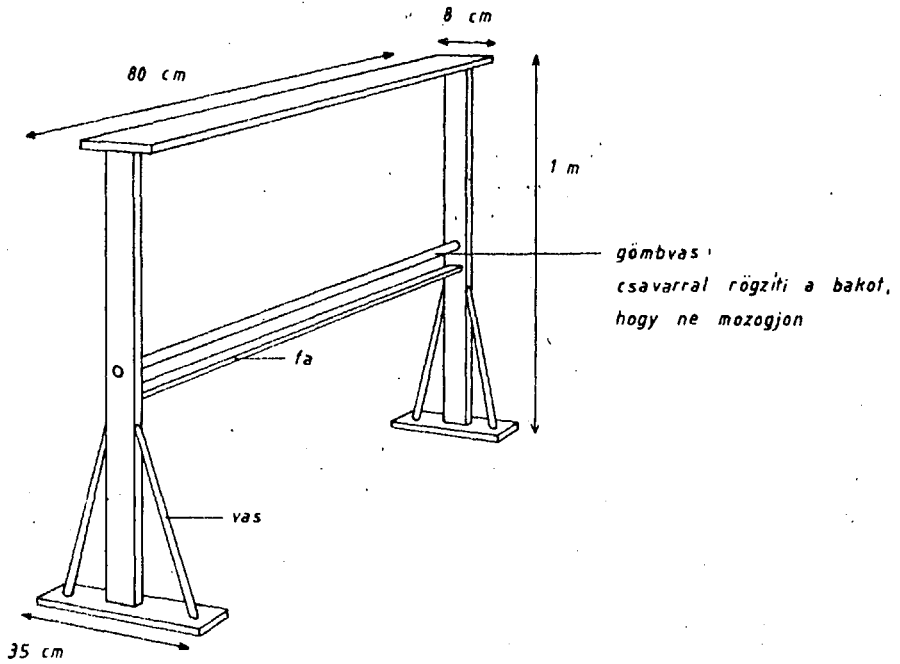
Ma már ritkán történik meg, hogy valaki intézkedjék előre arról: milyen ruhában temessék el. Legfeljebb az igen idős asszonyok (80-90 év fölött) jelölik meg valamilyen ok miatt egyik ruhájukat. Az egyik adatközlő édesanyja néhány évvel ezelőtt halt meg. A 88 éves asszony 70 évvel azelőtti esküvőjén fekete selyem ruhát viselt. Kívánságára ugyanabban a ruhában temették el. — Ma már általában nincs szabály arra sem, hogy kit milyen színű ruhában temessenek. Az idős nőket azért többnyire fekete ruhába öltöztetik, fejükre kendőt kötnek. Fiatal leányokat még most is szoktak

menyasszonynak felöltöztetni, fejükre koszorút tesznek. Cipőt nem húznak a halott lábára, csak a nőkére harisnyát, a férfiakéra pedig zoknit.

A halottat a kórházban felöltöztették. Két karját egyenesen, kinyújtva, két oldalához simítva helyezték el. Atlátszó műanyag-zsákban adták ki a családnak. A halottat szállító kocsit Karcagról Kunhegyesre érkezve egyenesen a Temetkezési Vállalathoz ment: ott a halottat koporsóba tették, s a koporsót és a ravatalozáshoz szükséges összes kelléket együtt vitték a házhoz. — Az özvegy nem tett férje mellé semmit a koporsóba. A lelki megrázkódtatás és a sok tennivaló közben erről megfeledkezett. Amikor azonban — tíz hónap múlva — a síremlék elkészült, egy kis ládába beletette férje karikagyűrűjét, katonai és polgári kitüntetésait, s a ládát jó mélyen beásta a sírba, mielőtt a sírt kőlappal lefedték volna. Ezt azonban még gyermekeinek sem mondta meg. Néhány hónappal előbb ugyanis, amikor ezt a tervét a családdal közölte, gyermekei véleménye az volt, hogy felesleges utólag eltemetni édesapjuk személyes tárgyait, hiszen azok most már nem a koporsóba kerülnek.

A református halott két karját mindig egyenesen kinyújtva oldalához simítják, kezeit soha nem kulcsolják össze, nem teszik egymásra a mellén. — A férfiak mellé általában nem tesznek semmit a koporsóba. Az idős férfiak olykor még meghagyják, hogy fejük alá — a párna alá — helyezték el pipájukat. — Az idős nők mellett olykor ma is elhelyezik énekes könyvüket. — A férfiakat jó ismerős vagy borbély borotválja. A borbély általában zsilettpengével borotvál: azt azután eldobják. Ismerős többnyire a halott borotvakésével borotvál: azt pedig eltemetik a halottal.

A koporsót az utca felőli szobában, a szoba közepén helyezték el. Csak a kisebb bútorokat vitték ki, a nehezebben mozdíthatókat bent hagyták. A koporsót két bakra helyezték. Egy bak a koporsó alatt fejtől, egy pedig lábtól állott. A két bakot takarták le a szokásos fekete takaróval, s így helyezték reájuk a koporsót. A fából készült bakot csak

1. sz. rajz

református temetésén alkalmazzák, katolikus temetésén az ún. *Szentmihálylovát* használják. A bak előnye, hogy igen könnyen kezelhető: a koporsó alól egy ember is ki tudja húzni mindkettőt, s a felállítása is egyszerű. (1. sz. rajz.) A Temetkezési Vállalat adta a gyáspompához szükséges összes kelléket: a bakra a takarót, az ajtó köré a fekete függönyt, a tükör letakarására a tükörtakarót, s külön terítőt a televízió befedésére.

A ravatalozás általában az utca felőli szobában történik. Ahol még régi, falra akasztós tükör van, ott a tükör alatt van a ravatal. A tükröt le kell takarni, "hogy a halott meg ne lássa benne magát". Fekete, terno kendővel takarják le, vagy a Temetkezési Vállalat adja a tükörtakarót is. Ahol szárnyas tükör van, behajtják, az álló tükröt pedig a fal felé hajtják letakarás helyett. Az órát nem szokták megállítani.

A legközelebbi hozzátartozók koszorúinak egy részét elhelyezték a halott lábain, másik részét pedig a koporsó láb felőli végénél állították le. A több tücat — kisebb-nagyobb — koszorút a koporsó mellé, illetve a bútorok tetejére rakták. A művirág koszorúk nagy méretűek és igen díszesek voltak. Élő virágból készült koszorúkat csak a városból jött rokonok hoztak.

A helybeli lakosok városi temetéseken is igen gyakran részt vesznek, s a helyi temetésekre sokszor jönnek nagyobb városokból vagy a fővárosból hozzátartozók. Az idősebb, de a középkorú nemzedék tagjai is tudomásul veszik, hogy városon élő virágból készítik a koszorúkat, de ezt a szokást nem helyeslik, azzal az indoklással, hogy az élővirág-koszorú kevés ideig tart.

A felravatalozás után — szerdán délután — már számos részvétnyilvánító érkezett: volt munkatársak, katonatársak, azok családtagjai, távolabbi rokonok, ismerősök, szomszédok. Többnyire hozták a koszorúkat is. Megnézték a halottat oly módon, hogy a lábtól kiindulva a fejig mentek, s onnan a másik oldalon a lábhoz visszatérve körbejárták a koporsót.

Utána a tornácon leülve rövid ideig beszélgettek az özvegygyel: elsősorban a halál körülményeiről.

A részvétnyilvánítás általában ezekkel a szavakkal történik: "Fogadja őszinte részvétemet!" "A jó Isten vigasztalja meg!" — A részvétlátogatók általában a temetés előtti napon délután vagy este mennek a gyászoló családhoz. Aki nem ér rá, az másnap a temetés előtt nyilvánít részvétet. De a temetés előtt azok is megtehetik ezt még egyszer, akik már előző napon megnézték a halottat, beszélgettek a családtagokkal.

Estefelé bevitték a ravatal mellé a halott kutyáját, hogy az "utoljára megnézhesse a gazdáját." — A ravatalozás után a szobában már ablakot nem nyitottak. — Este az utca felőli szobát lezárták, s a család tagjai az udvari szobában aludtak.

A szobában a ravatalozástól — vagy a halál beálltától — kezdve általában nem szabad ablakot nyitni, csak a temetés után, mert "a levegő felszíja a halottat, felfúvódik". — Az éjszakai virrasztás és a siratás ma már egyáltalán nem szokás.

2. A s í r á s á s . — Miután a község lakói a halálesetről már kedden értesültek részben a családtagoktól, részben pedig a lelkeszi hivatal ablakában elhelyezett írásos értesítésből, az ismerősök fiatalabb korosztályhoz tartozó tagjai (30-40 évesek) nagy számban, egymás után ajánlották fel az özvegynek, hogy az elhunyt iránti tiszteletből, szeretetből vállalják a sír megásását. A sírt végül az elhunyt fiának három barátja készítette el. Egy napig dolgoztak: ezalatt az elhunyt fia ellátta őket itallal — sörrel —, végül pedig megköszönte fáradozásukat. — A 2 m hosszú, 2 m mély és 1,40 m széles sírt a következőképpen készítették el: A felső rétegföldet a sír egyik oldalára, az agyagos sárgaföldet a sír másik oldalára hányták. (Behantoláskor a felső rétegföld ismét felülre került, hogy az esetleg később ültetendő virágok megfelelő talajt kapjanak.) A sír alját simára egyengették. A sír négy oldalát kiteglázták. Először egy sor téglával körberakták a sír négy oldalát. A téglákat lapjukkal lefelé a

földre helyezték a sír négy oldala mellett: a téglák oldala szorosan a sír falához simult. Ezután az első sor tetejére néhány sor téglát raktak, majd a sír közepére, hosszanti irányban, szorosan egymás mellé két szál deszkát helyeztek le. A deszkákat már előre gondosan lemérték, legyalulták. (Erre a két szál deszkára került a koporsó.) Nagyjából megállapították, hogy kb. milyen magas lesz a koporsó, s ezután addig rakták ismét a téglasorokat egymás tetejére a sír négy oldala mellett, amíg a téglasorok a koporsó előrelátható magasságát 5-6 sorral meg nem haladták. Az utolsó téglasort azonban úgy rakták, hogy a sír két oldalán, egymással szemben, egymástól kb. 65 cm távolságra kihagytak két-két téglát. A kihagyott téglák és a sír két-két vége közötti távolság egyenként kb. 65 cm volt. (Az így keletkezett két-két, egymással szemben lévő téglarésbe helyeztek le a koporsó betétele után két vasrudat. A vasrudak helyének magasságát hozzávetőlegesen úgy állapították meg, hogy azok a koporsóhoz ne érjenek, valamivel fölötte helyezkedjenek el, s a két vasrúd kb. három egyenlő részre ossza a sír két oldalát.) Ezután még lemértek és a megfelelő méretűre vágtak, gyalultak több szál deszkát. (Ezek a temetés során a két vasrúdra szorosan egymás mellé, hosszanti irányban elhelyezve a sírt minden oldalról tökéletesen befedték.) Az elkészített fedő deszkákat és a két vasrudat a sírtól kissé távolabb elhelyezték, a sír alján pedig a két szál deszkát lent hagyták. Közben már megvásároltak a Tüzép telepen két darab (kétszer egy méteres) nádpadlót. Ezeket a sírt lefedő deszkák tetejére vették, "hogy a behantoláskor a föld a deszkákon ne dübörögjön". Azért vettek kettőt, mert egy nádpadló szélessége nem érte el a sír szélességét.

Ma már általában a sírásó ássa meg a sírt a család által előírt módon, meghatározott összegért. Az önkéntesen vállalt sírásás ritkaságszámba megy.

3. A t e m e t é s i s z e r t a r t á s k ö z -
v e t l e n e l ő z m é n y e i é s m e n e t e . — A
gyászoló család tagjai kedden táviratokat küldtek a távolabb

lakó rokonoknak: ezek csütörtökön délelőtt érkeztek meg. Közös ebéd nem volt: ki mikor érkezett, a már délelőtt elkészített ételekből evett azt, amit jónak látott. Az özvegy a közeli rokonok mindegyikének gyászszsebkendőt és gyászszalagot ajándékozott.

Zsebkendőt nem mindig, de gyászszalagot ad a család a szertartás megkezdése előtt a legközelebbi rokonoknak. A szalagot a ruhára vagy a kabátra tűzik fel.

Kedd reggeltől a temetési szertartás megkezdéséig — csütörtök délután 2 óráig — az egyházi szolgáltatások a következők voltak: Kedden délelőtt a lelkészi hivatal ablakába kítették a gyászjelentést. Kedden délben és este, szerdán délben és este harangoztak. Kedden és szerdán délben mindhárom harang szólt, kedden és szerdán este pedig csak a nagyharang. A harangozások ideje mind a négy alkalommal egyenként 15 perc volt. Kedden és szerdán délben a három harang a következő sorrendben szólalt meg: a nagyharang kezdett, majd 10-15 ütés után a középső, ún. Bicskás-harang is megszólalt (nevét az adományozóról kapta); a két harang együttes 10-15 ütése után szólalt meg a kisharang, s a három harang ezután együtt szólt. A harangok elhallgatása fordított sorrendben történt. Először a kisharang hallgatott el, majd a középső és a nagyharang együttes 10-15 ütése után a középső harang, végül néhány ütés után a nagyharang. Az esti harang neve: *nyugvó harang*. Mindig napnyugtakor hangzik fel. Ez alkalommal — szeptemberben — 7-8 óra között szólalt meg. A nagyharang este 15 percig egyedül szólt, egyfolytában. — Az első napon felhangzó ún. *első nyugvót* nevezik *hírharang*nak is. — A temetés napján, csütörtökön reggel kilenc órakor volt a *csendítés* vagy *hírharang*. Összesen öt percig tartott. A csendítéskor először a nagyharang szólalt meg: a kb. 10-15 ütést háromszor megszakították. — A harang ilyenkor kb. két ütésnyi ideig hallgat el. Ha nő a halott, kétszer szakítják meg a csendítést, ha ember — azaz férfi —, háromszor. — A harmadik megszakítás után a középső harang, majd a két harang együttes néhány ütése után a kisharang is megszólalt. A három

harang rövid együttes felhangzása után az elhallgatás a már fentebb leírt, fordított sorrendben történt. — A temetés előtt kb. fél órával a *funerátor* megjelent a lelkészi hivatalban. A két lelkész, a funerátor, a kántor és négy egyháztag együtt indultak a halottas házhoz. A négy egyháztag (a volt egyházi dalárda tagjai) és a kántor — összesen öt fő — alkották a *dalárdá*-t a szertartás folyamán. — A volt egyházi dalárdának az elhunyt is több évig tagja volt. — Amikor a lelkészek és az egyháztagok a funerátorral együtt elindultak a halottas házhoz, megszólalt a három harang a már leírt sorrendben, és öt percig együtt szólt. Elhallgatásuk fordított sorrendben történt. — A halottas háznál a szertartás két órakor kezdődött meg a tornác előtti kertben. — A szertartás előtt kb. másfél órával kezdtek gyülekezni a résztvevők. — A kutyát még délelőtt megkötötték a hátsó udvarban, és az összes állatot bezárták az ólakba, hogy ne zavaranak. — Ez a községben általánosan meglévő szokás. — Kb. 350 ember gyűlt össze a rokonokon kívül. Egy részük most nyilvánított részvétet. — Az özvegy a halott feje mellett, annak bal oldalán állt, a koporsó két oldala mellett a négy gyermek, a vők és a menyek, távolabb a közeli rokonok helyezkedtek el. A részvétnyilvánítók megcsókolták a családtagokat, vagy kezet fogtak velük; megnézték a koporsóban nyugvó halottat, s kimentek a szobából. Ez utóbbi kétféle módon történt. Vagy az özvegytől visszafordulva egyenesen kimentek a szobából, vagy pedig a koporsót megkerülve, annak másik oldalán kifelé menve távoztak.

A halott felesége, illetve legközelebbi hozzátartozója mindig a halott feje mellett áll; mindegy, hogy melyik oldalon. Ha beteg, vagy rosszul van, esetleg ül. Ha van elég hely a szobában, a látogatók mindig körben mennek a koporsó körül: a lábtól a fejig, onnan a másik oldalon visszafelé a lábig, majd az ajtó felé.

Akik virágot hoztak magukkal, bevitték a szobába, és elhelyezték ott, ahol helyet találtak. — Két óra előtt néhány perccel a Temetkezési Vállalat emberei a szemfedéllel

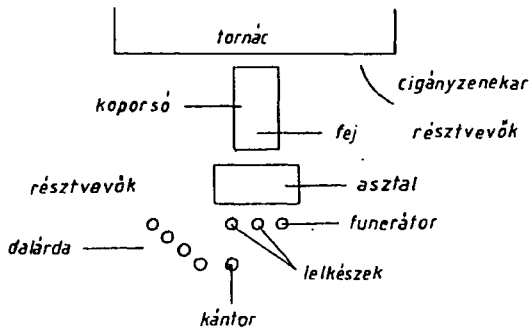
letakarták a halottat. Az arcon a szemfedeleket keresztben és hosszában felhasították, majd átlós irányban négyfelé kihajtották, hogy az arc szabadon maradjon. Végül leszegezték a koporsót.

Ha a halott presbiter volt, akkor a lelkészek, a presbiterok és a kántor körülállják a nyitott koporsót, mielőtt azt leszegeznék, illetve kivinnék az udvarra. Együttesen eléneklik a 90. zsoltár első versét, a presbitérium lelkészi elnöke elbúcsúzik a halottól, majd eléneklik a 90. zsoltár második versét. A szobában bent vannak a halott családtagjai és rokonai is. A koporsót csak ezután szegeznek le, illetve viszik ki az udvarra.

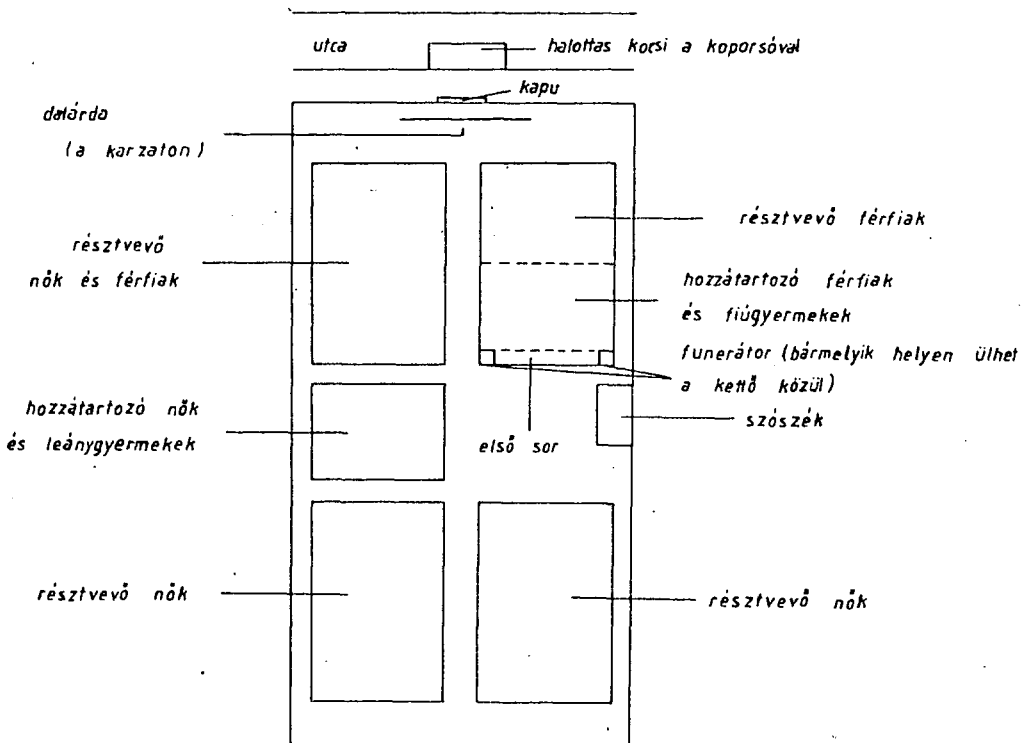
A koporsót az elhunyt két barátja hozta ki a szobából a kertbe, a tornác elé. Egyik és másik végén két kézzel megfogták a koporsót, s azt az ajtón lábbal kifelé fordítva hozták ki. Az egyik koporsóvivő háttal jött kifelé az ajtón. Közben a két bakot a Temetkezési Vállalat embere kihúzta a koporsó alól, s a tornác előtt ismét felállította: ezekre helyezték kint a koporsót.

Családtag soha nem visz koporsót, csak közeli jó barát. — Sáros időben az udvaron a koporsó helye körül a földet előre leszórják homokkal.

A koporsó kihozatala előtt egyházi ének hangzott el: a dalárda énekelt. Amíg a koporsót a szobából a kertbe kihozták, a kert bal oldalán már előzőleg elhelyezkedett cigányzenekar a halott kedves nótáit játszotta ("Eresz alatt fecskefészek..."; "Darumadár útnak indul..."). — A szertartás ideje alatt a ravatal körül az egyháztagek és a résztvevők a következőképpen helyezkedtek el: A két lelkipásztor a koporsó fej felőli végénél, a gyászterítővel letakart asztal mögött állott. A funerátor a szertartást végző lelkipásztor mellett ült, a kántor és a négy egyháztage mögöttük, illetve kissé oldalt állottak. A hozzátartozók a koporsó mellett ugyanolyan sorrendben helyezkedtek el, mint a szobában. A rokonok és az ismerősök a tornácon és körben az udvaron álltak, ahol hely volt. (2. sz. rajz.) — Az idősebb résztvevők számára — akik az

2. sz. rajz

3. sz. rajz

állást nehezen bírták volna — székeket hoztak ki a tornácra és az udvarra. — A koporsó elhelyezése után ismét egyházi ének hangzott el: a dalárda énekelt. Ezután bibliaolvasás és imádság következett. A szertartást egyházi ének zárta be. Ezután a koporsót a kapu felé lábbal fordítva kivitték az udvarról, és a gyászkocsira helyezték. Ugyanaz a két ember vitte a koporsót, aki a szobából is kihozta. Mialatt a koporsót és a virágokat, koszorúkat a kocsin elhelyezték, a zenekar gyászzindulót játszott. A koporsó elhelyezése után a kántor egyházi éneket énekelt, s közben a gyászkocsi elindult. A temetési menet a kocsiúton haladt, a résztvevők sorrendje a következő volt: Elöl néhány sorban haladt 38 idős (70-90 éves) férfi, az ún. *sírhúzó*k. Ruházatuk: fekete csizma, fekete csizmanadrág, fehér ing, tiszta sötétkék vászon melleskötény; fejükön fekete kalap volt. Vállukon — nyelénél fogva — lapátot vittek.

Sírhúzó még általában minden temetésen vannak. Számuk változó: 6-10 fő. A halott, illetve a család baráti köréből kerülnek ki. Általában nem ünneplő viseletben jelennek meg. Ennek a temetésnek hangsúlyozottan egyedi jelleget adott a község legidősebb tagjainak — mint sírhúzóknak — nagy számú, ünnepi viseletben való önkéntes megjeleneése.

A sírhúzó után ment a funerátor, két oldalán a lelkipásztorok haladtak. Utánuk két sorban a dalárda tagjai mentek. Következett a cigányzenekar, amely a halottas háztól a templomig gyászzindulót játszott, majd a halottas kocsi. A kocsi után egy sorban ment a négy legkisebb fiúunoka. Utánuk az özvegy haladt, két felől fia, illetve leánya karolta. Mellettük és utánuk a többi gyermek, azok családtagjai, végül a közelebbi, illetve távolabbi rokonok következtek. Nem volt határozott rendje annak, hogy melyik hozzátartozó ki mellett vagy ki mögött ment, csak a rokonság közelebbi vagy távolabbi foka szabta meg, hogy ki milyen messzire haladt a menetben a koporsó után. Néhány idős rokont a menet végén az egyik családtag autóval vitt a templomig. — Az utca két oldalán, a gyalogjárón a szomszédok, ismerősök haladtak, kb.

350 fő. — Amikor a halottas menet a háztól elindult, megszólalt a három harang a már leírt sorrendben. A harangok akkor hallgattak el — fordított sorrendben —, amikor a menet a templom elé ért. Az út kb. egy órahosszáig tartott. — Amerre a menet elhaladt, a kapukat mindenütt becsukták.

Halottas menet elhaladásakor nemcsak a kaput csukják be, hanem az üzletajtót is. Ilyenkor a boltból nem jön ki senki, be sem engednek senkit, míg el nem halad a menet. Azt mondják: "tiszteletadásból". — A halottas menettel találkozó nők esetleg megállnak egy rövid időre. A férfiak általában megállnak, az idősebbek kalapjukat is megemelik, vagy leveszik. A járművek többnyire — de nem minden esetben — megállnak, amíg elhalad mellettük a menet.

A résztvevők bementek a templomba. A sírhúzóknak a lapátokat a templom falához támasztották. A templomban a résztvevők elhelyezkedését a 3. sz. rajz mutatja. A templomban a református egyház szertartása szerinti szabályos istentisztelet volt. Az igehirdetésben az igemagyarázat a halott életének eseményeivel átszőve hangzott el. Az igehirdetésen belül került sor a halott búcsúztatására először a feleségtől, azután a vérszerinti leszármazottaktól, majd a rokonoktól, ismerősöktől. A záró gyülekezeti ének előtt a karzatról a kántor szólóéneke, majd a dalárda éneke hangzott el. A gyülekezeti ének után a halottas menet — gyászmenet — az istentisztelet előtti sorrendben haladt a temetőbe a gyászkocsi előtt és után. A menet megindulása előtt ismét megszólalt a három harang — a már leírt sorrendben —, és csak akkor hallgatott el — fordított sorrendben —, amikor a menet a sírhoz érkezett. A sír előtt a koporsót a bakra helyezte a két koporsóvivő. A bakot a Temetkezési Vállalat embere állította fel. A bakok itt várták a halottas kocsit a sírnál, a másik kettő a háznál maradt. — A családtagok ugyanúgy helyezkedtek el a koporsó körül, ahogyan a háznál a temetési szertartás alatt állottak. A funerátor az egyik pap mellett, illetve a szertartást végző pap mögött állt. A kántor és a dalárda oldalt helyezkedett el.

A koporsót mindig ott teszik le a sír mellett, ahol a legtágasabb a hely.

A szertartást végző lelkipásztor — ugyanaz, aki a háznál is végezte a szertartást — most is a koporsó fej felőli végénél állott. A szertartás menete a következő volt: előfohász, apostoli hitvallás, bibliai ige, búcsú a halottól. Az utóbbi így hangzott: "Térj pihenni, kedves Testvérünk! Legyen síri álmod csendes, nyugodt és békességes! Amen." — Ezután a két koporsóvivő és a halottnak még másik két barátja a koporsó két vége alatt áthúzott egy-egy kötél segítségével levették a bakról a koporsót, s egy pillanatra letették a földre. Mind mondották: azért, hogy a kötelet újra, biztosabban meg tudják fogni. A köteleken két oldalról négyen lassan kezdték leengedni a koporsót a sírba. Ekkor a kántor a dalárdával együtt a "Nincs már szívem félelmére..." kezdetű éneket énekelte. — A temetési énekek nem mindig ugyanazok a temetési szertartás lefolyása alatt, de a koporsó leengedésekor a kántor mindig ezt az éneket énekli. — A koporsót leengedték a közepén elhelyezett két deszkára. A köteleket kihúzták a koporsó alól. A koporsóra az özvegy által vásárolt koszorút leengedték. Hantot nem dobtak a koporsóra. — Általában szoktak hantot dobni a legközelebbi hozzátartozók, de az özvegy később azt mondta: megfélemedezett róla az izgalmak között. Így a család többi tagja sem dobott hantot. Ez azonban nem volt feltűnő, ennek elmaradását senki nem észrevételezte később sem. — A két vasrudat a koporsó fölött keresztben behelyezték a téglák közé, illetve azok tetejére. Utána a két vasrúdra a sír hosszában annyi deszkaszálat raktak egymás mellé, hogy azok a sírt a koporsó fölött teljesen lezárták. A deszkákra terítették a két nádpadlót. Ezután kezdték a sírt behantolni. Az öreg sírhúzóknak kezdtek meg a föld lapátolását. Kalapjukat a szertartás alatt levették, de a behantolást kalapban végezték. Néhány lapát föld leszórása után félreálltak, egyetlen csoportba, a sír láb felőli végénél, bal oldalon. Jobb kezükkel a függőlegesen tartott lapát nyelére támaszkodtak, bal kezükkel kalapju-

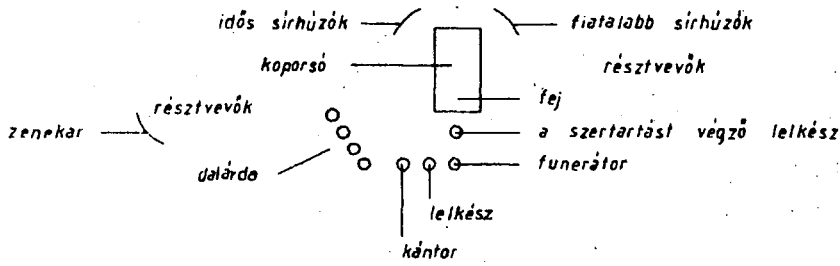
kat — belsejével arcuk feléfordítva — arcuk, illetve fejük mellé simítva tartották. A behantolást azután kb. 30-35 fiatalabb férfi végezte: nemcsak lapáttal, hanem ásóval és kapával is dolgoztak. Öltözetük vegyes volt: rendes, de nem ünneplő. Dolgozni jöttek: Ők a templomban nem is voltak jelen, egyenesen a temetőbe jöttek; a sír láb felőli végénél, jobb oldalon, egy csoportban álltak a szertartás alatt, kalap nélkül. A behantolás alatt a zenekar a halott egyik kedves nőtáját játszotta ("Most van a Nap lemenőben..."), a gyermekek kívánságára pedig az "Az én jó apámnál nincs jobb a világon..." kezdetű dal hangzott fel. Végül a dalárda temetési énekeket énekel. Amikor a sírt majdnem földszintig behantolták, a földbe szúrták a lécre szegezett névtáblás fejfát, a behantolást ezután fejezték be.

Ha nem névtáblás fejfát, hanem akáctörzsből készült, kb. 2 m hosszú fejfát állítanak, azt akkor szúrják a földbe, amikor a sírt félig behantolták; a fejfából kb. 1 m van a föld felett. Ma már azonban általában lécre szegezett névtáblás fejfát tesznek ideiglenesen a sírra, s a lehető legrövidebb idő alatt síremléket állíttatnak.

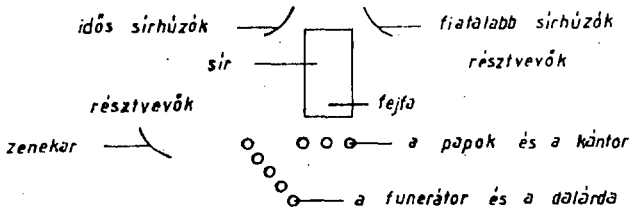
A behantolás idejére az egyház tagjai kissé hátrább húzódtak, egy csoportba. Utána a két lelkész és a kántor egymás mellé állottak, mögöttük — kissé oldalt — helyezkedett el a dalárda és a funerátor. A sír körüli elhelyezkedést, az elhelyezkedés változását a 4. sz. rajz mutatja. — A funerátornak az eddig leírtakon kívül ma már egyéb feladata nincs. A hivatalos ügyeket is a családtagok intézik. —

A lelkipásztor rövid beszédben végső búcsút vett a halottól; ezután került sor a hozzátartozók vigasztalására, majd a halotthoz intézett végső búcsúszavakra. Ez a következőképpen hangzott: "Még egyszer megállunk sírod mellett, kedves Testvérünk, s innen, sírod mellől kérjük az örökkévaló Istent, adjon testednek csendes pihenést az áldott anyaföldben, a lelked számára adja meg az örök élet drága koronáját. Vigasztalja meg és áldja meg bánatos szívű szeretteidet, s áldja meg azokat az embereket is, akik az utolsó kegyeletet

Behantolás előtt

Behantolás után

4. sz. rajz

szolgálatot: a sír behantolást hű szívvel végezték, áldja meg az ő áldásával és örök kegyelmével! Amen." Ekkor a bal oldalon egy csoportban álló öreg sírhúzóok mindannyian egyszerre meghajoltak a lelkész felé, s egyszerre mondták: "Köszönjük szépen". Az öreg sírhúzóok munkájáért ugyanis az egyetlen — általuk elfogadott — köszönet a lelkész áldáskívánása, ezért köszönték meg ők külön a lelkész szavait. A temetés résztvevői közül a legidősebb emberek azt mondták, hogy "40-50 évvel ezelőtt voltak csak ilyen nagy temetések". Ez a megállapítás elsősorban a széles körű önkéntes közösségi megmozdulásra: az önkéntes sírásók, sírhúzóok, a részvétlátogatók és a résztvevők nagy számára vonatkozott. — Végül a két lelkész és a kántor a családtagoknak egyenként részvétet nyilvánítottak, majd eltávoztak a sírtól. A gyászolóknak ezután többen részvétet nyilvánítottak a jelenlevők közül; olyanok is, akik ezt már a háznál is megtették. Ilyenkor általában azt mondják: "Végzetelődést kívánok." — A család ezután hazatért. Ekkor már hat óra volt; megvacsoráztak, és a rokonok még azon az estén elutaztak.

Tört ma már sehol nem tartanak, csak ebédet és vacsorát főznek. — Azt a szobát, ahol a ravatal volt, temetés után, még aznap, a családtagok kitakarítják: szellőztetnek, felmossák a padlót. Ha az elhunyt esetleg hosszabb ideig fekvő beteg volt, a szobát rövidesen újra festetik. A temetésig a szobában nem takarítanak: az esetleges szemetet a ravatal alá seprik. A szemetet a takarítás után a szemétdombra dobják ki. — A síró hozzátartozóknak általában azt mondják az ismerősök: "Ne sirasd, mert akkor nem nyugszik a koporsóban." — A fekete gyászviselet a legközelebbi hozzátartozók számára (feleség, gyermekek) általában egy évig tart. A fiatalabb korosztály azonban már nem ragaszkodik ehhez a szokáshoz. Gyakori, hogy hat hét után leteszik a gyászt. Az is megtörténik, hogy a gyászév letelte előtt nősül meg, illetve megy férjhez az özvegyen maradt fél. Nem általános az sem, hogy közeli hozzátartozó halála után az örömteljesebb családi ünneptől egy évig tartózkodnának.

Nemrég történt meg pl., hogy a nagyapa halála után egy héttel az unoka előre kitűzött esküvőjét megtartották.

A régi temetési szokások egyre inkább eltűnőben vannak, a hagyományos szertartás menete is gyors ütemben alakul át. Ennek egyik oka a társadalmi temetések egyre nagyobb száma. Ezeknek menete tulajdonképpen most van kialakulóban. A temetés lefolyása függ attól, hogy milyen társadalmi szervek képviselői — és milyen számban — vesznek részt, illetve vettek részt eddig a szertartáson. Igen gyakori a cigányzenekar közreműködése. Megtörténik az is, hogy a temetés utáni egyik istentiszteleten a család kérésére a lelkész az istentisztelet végén beleszövi az imádságba a halottról szóló megemlékezést. Ez olyankor is megtörténik, ha a halottat valamilyen ok miatt nem Kunhegyesen temették el. Társadalmi temetés alatt, illetve előtt harang nem szól. Ritkán megesik, hogy a család nyugvó harangot rendel: egy alkalommal, a haláleset estéjére.

1976. december 12. előtt megtörtént az is, hogy a temetőben lévő régi *halottasházban*, vagy más néven *boncházban* volt a koporsó. — Az új ravatalozó megépítése előtt a megyei boncoló orvos itt boncolta azokat a halottakat, akik haláluk előtt körzeti orvosi vagy kórházi kezelésben nem részesültek, vagy akik tragikus körülmények között haltak meg (öngyilkosság, baleset). A boncolás eredményétől függően adta meg a rendőrhatalóság az engedélyt a temetésre. Volt azonban olyan eset is, hogy a halottat a család ide hozatta ki, pl. azért, mert helyszűke miatt nem tudták odahaza felravatalozni. — A boncházból a református egyház szertartása szerinti temetés a következőképpen folyt le: Az istentisztelet megkezdése előtt negyedórával megszólalt a három harang a már ismertett sorrendben. A harangozás alatt a gyászolók begyűltek a templomba. Az istentisztelet után ismét megszólaltak a harangok, ekkor elindult a gyülekezet a sírhoz. A gyászokcsi a temető őrházánál csatlakozott a halottas menethez. A három harang addig szólt, amíg a menet a sírhoz nem ért. Ezután került sor a sír mellett a szertartásra.

TRADITIONELLE KALVINISTISCHE BEERDIGUNG IN KUNHEGYES

von

Erzsébet Dienes

Der Artikel stellt den ersten Themenkreis der mit dem Friedhof verbundenen Traditionen der Stadt Kunhegyes dar: es werden hier die bis zu den letzten Jahren vorhandenen Sitten und Gebräuche der kalvinistischen Beerdigung behandelt.

In Kunhegyes ebenso wie im ganzen Lande versinken die alten, die vor 50-60 Jahren bei uns herkömmlichen Beerdigungsbräuche größtenteils langsam in Vergessenheit. Am Ende 1976, mit der Eröffnung der Leichenhalle trat eine Veränderung ein, die Sitte, das Begräbnis von Haus aus durchzuführen, hörte auf vorherrschend zu sein. Damit sind auch die alten Sitten und Gebräuche verschwunden.

Das im Jahre 1975 stattgefundene Begräbnis zeigte noch den größten der bis zu den letzten Zeiten lebenden und beibehaltenen alten Bräuche, zu gleicher Zeit war dort auch die herkömmliche ganze Pracht der einstigen kalvinistischen Beerdigung aufzufinden.

Die Beschreibung wird auch durch die Gebräuche ergänzt, die bei diesem Begräbnis nicht vorkommen konnten. Es wird auch erwähnt, in welchem Maße die Angaben allgemein gültig sind.

Zum Schluß werden noch kurz einige nach dem Begräbnis vorkommende alte Bräuche erwähnt und wird auch die sich in unserer Zeit entwickelnde Ordnung der gesellschaftlichen Beerdigungsfeier skizzenhaft dargestellt.